

VU Research Portal

Waren zij wel bekwaam? Twee vrouwelijke premiers in het Westen in de late twintigste eeuw

Ribberink, J.C.A.P.

published in

Tijdschrift voor Geschiedenis
2009

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Ribberink, J. C. A. P. (2009). Waren zij wel bekwaam? Twee vrouwelijke premiers in het Westen in de late twintigste eeuw. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 122(2), 208-222.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

De vermeer-
 van de par-
 voor kort i-
 om vrouw-
 terecht? V-
 Gro Harlem

Margaret Thatcher in 1975 (door Marion Trikosko).

Bron: Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, DC 20540

Gro Harlem Brundtland bij haar installatie als premier, 3 februari 1981

Bron: S. Håansson en I.H. Teigene, Makt og mannefall. Historien om Gro Harlem Brundtland (Oslo, 1992), 118

WAREN ZIJ WEL BEKWAAM?

Twee vrouwelijke premiers in het Westen in de late twintigste eeuw

Anneke Ribberink

De vermeende incompetentie van vrouwen op het terrein van de parlementaire politiek en het regeringsbeleid is tot voor kort in het Westen vaak een belangrijke reden geweest om vrouwen te weren.¹ Maar in hoeverre was deze opvatting terecht? Waren regeringsleiders als Margaret Thatcher en Gro Harlem Brundtland nu wel of niet competent?

Lange tijd waren de parlementaire politiek en het regeringsbeleid mannenterrein waar prominente vrouwen met een lampje te zoeken waren. In de sociale wetenschappen werd in de jaren vijftig van de twintigste eeuw uitgegaan van complementaire mannelijke en vrouwelijke eigenschappen, en dat versterkte het bestaande beeld dat mannen de ratio vertegenwoordigden en vrouwen het gevoel. De *communis opinio* in het Westen was dat het harde en zakelijke terrein van de politiek een gebied bij uitstek vormde waar vrouwen niets te zoeken hadden. Vrouwen zouden niet de beleidsmatige competenties bezitten om zich politiek te kunnen meten met mannen. Een Nederlandse politica formuleerde het in de late jaren vijftig als volgt:

*Ik zou nog gaarne opmerken, dat volgens mij de mannen in het algemeen er niet aan meewerken om de activiteit van de vrouw in de politiek te verhogen. Ze accepteren ze als iets, dat nu eenmaal niet anders kan, maar hebben over het algemeen geen hoge dunk van hun capaciteiten.*²

Vrouwelijke parlementariërs – in Nederland maakten ze eind jaren zestig nog geen tien procent van het aantal leden in de Tweede Kamer uit – werden gezien als uitzonderingen die de regel bevestigden. Zij werden geacht zich met

'vrouwelijke' zaken bezig te houden als volksgezondheid, maatschappelijk werk en onderwijs en de harde, belangrijke politieke onderwerpen als defensie, buitenlandse zaken, economie en financiën over te laten aan mannen. De schaarse vrouwelijke politici die de euvelen moed hadden om zich wel op mannenterrein te begeven werden als 'onvrouwelijk' afgeserveerd. Dergelijke opvattingen droegen bij aan een aanzienlijk minder grote politieke ambitie bij vrouwen dan bij mannen.³ In Nederland trad de eerste vrouwelijke minister – van Maatschappelijk Werk (!) – aan in 1956. Het bij de kabinetsformatie van 1967 voorzichtig geopperde denkbeeld dat Marga Klompé misschien wel de volgende minister-president zou kunnen worden, werd door dezen en genen (onder wie zijzelf) weggewuifd met de tegenwerping dat ons land nog niet toe was aan een vrouw op die post.⁴

Eind twintigste eeuw werd nog geen dertig procent van alle ministersposten in tien belangrijke West-Europese landen bekleed door een vrouw.⁵ Dat neemt niet weg dat met name vanaf de late jaren zestig een versnelde ontwikkeling is te constateren, die resulteerde in een toename van vrouwen in westerse parlementen en op ministeries. Factoren als verbeterde opleidingskansen, verhoogde welvaart en de opkomst van nieuwe sociale bewegingen, hebben in dit opzicht een belangrijke rol gespeeld. Met name

1 Met dank aan Robin de Bruin, Mariken Schuur en de anonieme referenten voor hun scherpzinnige commentaren.

2 Geciteerd in: J.C. Schokking, *De vrouw in de Nederlandse politiek. Emancipatie tot actief burgerschap* (Assen 1958) 66.

3 A. Ribberink, 'Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters'. Een geschiedenis van de Aktiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM), 1968-1973 (Hilversum 1998); R. en S. Henig, *Women and political power. Europe since 1945* (Londen/New York 2001); J.L. Lawless, R.L. Fox, *It takes a candidate. Why women Don't Run for Office* (Cambridge 2005).

4 M. Aerts, 'In afwachting van de première. Over sekse en het minister-presidentschap in Nederland', in: H. te Velde e.a., *Omtrent de minister-president. De positie van de minister-president vanuit historisch perspectief* (Den Haag 2005) 47-68, aldaar 55-56.

5 Henig, *Women and Political Power*, 56. De betrokken landen zijn Zweden, Noorwegen, Frankrijk, Nederland, Spanje, Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Italië, Duitsland.

de tweede feministische golf die in het Westen plaatsvond vanaf de late jaren zestig tot de late jaren tachtig was invloedrijk. Als geen andere sociale beweging heeft zij de heersende idee van de vrouwelijke incompetentie ter discussie gesteld en geëist dat vrouwen op gelijke voet met mannen toegang kregen tot het terrein van de politiek

Er zijn de vorige eeuw zelfs enkele vrouwelijke politieke leiders met internationale allure geweest in het Westen. Een opvallend gegeven is dat er onder hen twee belangrijke vrouwelijke premiers waren die ongeveer gelijktijdig hun ambt bekleedden, te weten Margaret Thatcher (Verenigd Koninkrijk, 1979-1990) en Gro Harlem Brundtland (Noorwegen, 1981, 1986-1989, 1990-1996).⁶ In dit artikel zal ik deze twee vrouwen in hun politieke wedervaren als pioniers met elkaar vergelijken. De focus is op hun regeerperiode. Beide vrouwen moesten aantonen dat ze in staat waren even goede politieke leiders te zijn als de mannen. Gezien de vooroordelen die destijds bestonden was het vooral zaak bekwaamheid te demonstreren op beleidsmatig terrein. Dat ze hierin geslaagd zijn, is de centrale stelling van dit artikel. Anno 2009 is het feit dat vrouwelijke politieke leiders competent zijn breder aanvaard dan in de tijd van Thatcher en Brundtland. Hierbij moet worden aangetekend dat vooral in de Verenigde Staten, meer dan in West-Europa, vrouwen nog altijd als competenter worden gezien op de 'zachte' terreinen als gezondheid en onderwijs dan op de 'harde' terreinen als defensie en economie.⁷ Het feit dat aan het begin van de eenentwintigste eeuw het vrouwelijk politiek leiderschap meer geaccepteerd is dan enkele decennia geleden is mijns inziens mede te danken aan het voorwerk van pioniers als Thatcher en Brundtland.

De weg naar de macht

Om de twee vrouwelijke regeringsleiders in context te plaatsen is het nodig om hun voor geschiedenis in vogelvlucht weer te geven. Margaret Thatcher werd als Margaret Roberts geboren in 1925 in Grantham, een klein stadje in Midden-Engeland. Gro Harlem Brundtland zag in 1939 het levenslicht als Gro Harlem, in Oslo. Beide vrouwen hebben zich een weg naar de macht gebaand met behulp van hun persoonlijke eigenschappen: ze zijn beiden intelligent, academisch gevormd en in het bezit van een sterk ontwikkeld politiek talent. Daarnaast hadden beide vrouwen hun uiterlijk mee, niet onbelangrijk bij de opbouw van een loopbaan in een mannenwereld.⁸ Hoewel er verschillen waren, hebben beide vrouwen een stimulerende opvoeding in hun jeugd gehad, waarbij beiden de steun genoten van zowel hun vader als hun moeder (de invloed van de moeder van Thatcher wordt overigens nog wel eens onderschat). De steun van een of beide ouders was onontbeerlijk voor de opbouw van een politieke loopbaan van vrouwen, gezien de weerstanden waartegen moest worden opgeboekt.⁹ Thatcher heeft een rechts-conservatieve opvoeding gehad en is politiek door haar vader geschoold. Haar moeder heeft haar de kunst van het organiseren bijgebracht. Tevens is het verzorgde uiterlijk, waar Thatcher in haar politieke loopbaan beroemd om was, voor een groot deel terug te voeren op de invloed van haar moeder, die voor haar huwelijk kleermaakster was geweest.¹⁰

De afkomst van Thatcher en Brundtland verschilde aanzienlijk. Margaret Roberts was afkomstig uit een middenstandsmilieu. Haar ouders hadden twee kruidenierszaken, maar haar vader was politiek zeer actief en eindigde als burgemeester van Grantham. Gro Harlem was afkomstig uit een vooraanstaand sociaal-democratisch gezin. Haar vader is tweemaal minister geweest in de periode 1955-1965 en de bekende premier van Noorwegen uit de jaren vijftig en zestig, Einar Gerhardsen, was een huisvriend. Gro was al op zesjarige leeftijd lid van de sociaal-democratische jeugdbeweging.¹¹

Beide vrouwen hadden een gezin met kinderen, maar voedden ze geheel anders op, iets dat verklaard kan worden door een andersoortige historische setting. De twee kinderen van Margaret Thatcher, die opgroeiden in de jaren vijftig en zestig, zijn veel uitbesteed aan kinderjuffrouwen en in kostscholen. Het tra-

- 6 De twee andere vrouwelijke premiers in respectievelijk Portugal (Pin-tasilgo) en Frankrijk (Cresson) hebben nauwelijks gewicht in de schaal gelegd.
- 7 L. van Zoonen, 'De twee paspoorten van Rita Verdonk. Privé en publiek bij vrouwelijke politici', *Biografie Bulletin* 17 (najaar 2007) 7-13, aldaar 9; E. Scorpio, 'Madam President? A Role Congruity Perspective on the Electability of a Female Presidential Candidate', *Paper presented at the 66th Annual National conference of the Midwest Political Science Association (MPSA)* (Chicago, 3-6 April 2008).
- 8 Over het belang van uiterlijk, speciaal voor vrouwen: N. Etcoff, *Survival of the Prettiest. The Science of Beauty* (New York 2000).
- 9 M.A. Genovese ed., *Women as National Leaders* (Londen 1993); A. Linders, 'Cherchez la mère. De rol van de moeder in de ontwikkeling van haar dochter tot prominent politica', *Biografie Bulletin* 14 (Voorjaar 2004) 24-30.
- 10 B. Maddox, *Maggie. De creatie van de Iron Lady, Margaret Thatcher* (Amsterdam/Antwerpen 2003) 98.
- 11 G. H. Brundtland, *Madam Prime Minister. A Life in Power and Politics* (New York 2002).

itionele gezinsideaal was nog dominant en Margaret Thatcher was de eerstverantwoordelijke voor opvang en verzorging van de kinderen. Haar 'combinatieprobleem', om in hedendaagse termen te spreken, heeft ze op deze wijze opgelost. In ander verband heb ik geschreven over de frustraties die dit met name bij haar dochter heeft teweeggebracht.¹² Wel had zij een ondersteunende echtgenoot: Denis Thatcher, met wie ze in 1951 trouwde, was een rijke fabrikant en heeft de politieke loopbaan van Margaret financieel ondersteund. Daarnaast is hij ook in immaterieel opzicht een belangrijke steun geweest: hij was volgens diverse zegslieden de broodnodige matigende en relativerende figuur op de achtergrond.¹³

Gro Harlem trouwde in 1960, terwijl ze nog geneeskunde studeerde aan de Universiteit van Oslo, met de student internationaal recht Arne Olav Brundtland. Ze kregen vier kinderen, die ze op modern-feministische wijze samen opvoedden. Het was zelfs zo, dat vanaf begin jaren zeventig, toen de politieke loopbaan van Gro steeds meer vorm begon te krijgen, Arne Olav het leeuwendeel van de opvang en verzorging van de kinderen op zich nam. Hij was dus feminist, niettegenstaande het feit dat hij ook rechts-conservatief was in politiek opzicht en dit is gebleven tot einde jaren tachtig, toen zijn vrouw al lang en breed premier voor de sociaal-democraten was.¹⁴ Toch betaalde Brundtland ook een prijs voor hun privé-oplossing. Herhaaldelijk heeft ze laten weten schuldgevoelens te hebben over het feit dat ze haar man en kinderen zo weinig zag tengevolge van haar drukke bestaan.¹⁵ Niettemin kan bij beide vrouwen – en vooral bij Gro Harlem Brundtland – dus worden gesproken van een ondersteunende gezinssituatie.

Politiek gezien waren Thatcher en Brundtland zeer verschillend. Thatcher was vanaf haar studententijd actief in de Conservative Party, terwijl Brundtland zich aansloot bij de sociaal-democratische Arbeiderpartiet. In hun politieke loopbaan kregen beiden te maken met weerstanden vanwege hun sekse, maar Thatcher meer dan Brundtland. De Tories waren niet erg feministisch en bovendien behoorde Groot-Brittannië niet bepaald tot de vooraanstaande landen waar het de vertegenwoordiging van vrouwen in politieke organen betrof. Vlak na de Tweede Wereldoorlog schommelde het percentage vrouwelijke leden van het Lagerhuis rond de drie à vier procent en nog tot in de late jaren tachtig, ten tijde van de tweede feministi-

sche golf, kwam dit niet boven de zes uit.¹⁶ In Noorwegen daarentegen was toen 34 procent van de leden van het parlement vrouw en wat dat betreft stond het land bovenaan in West-Europa.¹⁷ Niettemin is Thatcher erin geslaagd een netwerk op te bouwen binnen de Conservative Party. Of ze haar afkomst nu wel of niet tegen had is een punt van discussie. Tegenover het middenstandsmilieu van haar jeugd stond haar status van rijke vrouw sinds haar huwelijk met Denis Thatcher. Zeker is dat sommigen in de partij, die van oudsher doortrokken was van aristocratische en *upper-class*-invloeden, neerkeken op deze parvenu. Thatcher werd in 1959 gekozen in het Britse Lagerhuis en eind jaren zestig was ze lid van het schaduwkabinet van Edward Heath. In de periode 1971-1974 was ze minister van Onderwijs in diens kabinet. Op die post heeft ze redelijk goed gefunctioneerd: ze slaagde erin het kleuteronderwijs uit te breiden, de basisscholen te moderniseren en de leerplicht op te trekken tot zestien jaar. Wel werd ze tijdelijk impopulair bij het grote publiek door het afschaffen van de verstrekking van gratis schoolmelk aan basisschoolleerlingen ouder dan zeven jaar. Het bezorgde haar de bijnaam 'Margaret Thatcher, Milk Snatcher'.¹⁸

Thatcher was allerm minst een feministe en dat lijkt verstandig in een partij die van vrouwenemancipatie niets moest hebben. Toch heeft ze haar politieke loopbaan mede aan het feminisme te danken. Heath heeft haar opgenomen in zijn schaduw- en echte kabinet omdat hij niet

12 A. Ribberink, 'Schijn of werkelijkheid. De loopbaan van Margaret Thatcher nader bezien', *Nieuwste Tijd, kwartaalschrift voor eigentijdse geschiedenis* 3 (oktober 2004) 55-67; A. Ribberink, "'I don't think of myself as the first woman Prime Minister': Gender, Identity and Image in Margaret Thatcher's Career", in: R. Toye and J. Gottlieb ed., *Making Reputations. Power, Persuasion and the Individual in Modern British Politics* (Londen/New York 2005) 166-179.

13 Maddox, *Maggie*, 76; 248.

14 A. Ribberink, 'Gro Harlem Brundtland: A True Social Democrat', *Social Europe, the journal of the European Left*, e-journal by the Global Policy Institute at London Metropolitan University (herfst 2006) 72-77, www.social-europe.com [11-03-2009]; Idem, 'Het belang van de biografische vergelijking. Gro Harlem Brundtland als voorbeeld', *Biografie Bulletin* 17 (zomer 2007) 41-46; Idem, 'Gro Harlem Brundtland', in: I. Ness ed., *The International Encyclopedia of World Protest and Revolution: 1500 to the Present* (Oxford 2009) 586-587.

15 *Het Parool*, 29 maart 1991; *Trouw*, 10 september 1993.

16 J. Oldersma, 'Huisvrouw, eerste minister, krijgsheldin: de manmoedige carrière van Margaret Thatcher', *Lover* 17 (september 1990) 144-150, aldaar 146.

17 Noorwegen heeft een eenkamerstelsel. Anno 2008 heeft Noorwegen ruim 36% vrouwelijke parlementariërs en staat daarmee op de zesde plaats van Europese landen, na bijvoorbeeld Nederland dat op de derde plaats staat. Zie: 'Women in Parliaments. World Classification' www.ipu.org/wmn-e/classif.htm [24-06-2008].

18 E.J. Evans, *Thatcher and Thatcherism* (Londen 1997) 4-5.

om de emancipatorische tijdgeest heen kon en derhalve 'de verplichte vrouw' erbij moest betrekken. Ze werd overigens door hem in het geheel niet serieus genomen. Eenzelfde houding werd ook ingenomen door veel partijleden die haar kandidatuur voor het partijleiderschap na het wegvallen van de gedoodverfde opvolger van Heath, Keith Joseph, met scepsis gadesloegen. Tegen de verwachting in won ze en was van 1975-1979 *leader of the opposition*.¹⁹

Brundtland heeft het bij de opbouw van een netwerk beslist gemakkelijker gehad dan haar Britse evenknie, aangezien ze kon profiteren van de relaties van haar ouders in de sociaal-democratische partij. Bovendien was de partij in de jaren zestig ten gevolge van het gelijkheidsdenken al minder antifeministisch dan de Britse Conservative Party en werd ze in de jaren zeventig, net als enkele andere Noorse politieke partijen, sterk beïnvloed door de tweede feministische golf.²⁰ Brundtland, sinds haar studentijd feministe en actief in de beweging voor de legalisering van abortus, heeft zich mede door deze opstelling in de kijker gespeeld.

Tussen 1974 en 1979 was ze minister van Milieu in de kabinetten van Trygve Bratteli (1973-1976) en Odvar Nordli (1976-1981) en functioneerde goed op deze post. Er was veel aandacht voor het milieu in Noorwegen en men hield de minister dan ook scherp in de gaten. Ze heeft zich actief ingezet voor de bestrijding van zure regen en baarde in 1977 opzien toen ze door doortastend optreden voorkwam dat het ongeluk met de Bravo, een olieplatform in de Noordzee dat begon te lekken, uitgroeide tot een regelrechte ramp.²¹ In 1975 werd ze plaatsvervangend partijleider, mede dankzij de middenpositie die ze innam. Enerzijds had ze sympathie voor de nieuwe sociale bewegingen, waaronder de milieubeweging en het feminisme van de tweede golf. Anderzijds stond ze een gematigd buitenlands beleid voor. De nabijheid van de Sovjet-Unie, die aan de noordelijke grens van Noorwegen een grote militaire basis had, maakte de bevolking extra gevoelig voor

het dreigende communistische gevaar. Kenmerkend voor het buitenlandse beleid van Noorwegen na 1945 was dat men zorgvuldig probeerde te laveren tussen de twee grootmachten, maar met een voorkeur voor het westerse blok en de NAVO. Brundtland paste in deze koers.²² Toch werkten haar feministische reputatie en daarnaast haar scherpe tong niet onverdeeld gunstig binnen de Noorse sociaal-democratische partij. In 1979 raakte ze in conflict met partijleider Reiulf Steen en moest ze voortijdig het kabinet van Nordli verlaten. Uiteindelijk won ze in 1981 de strijd om het partijleiderschap. In februari van dat jaar trad ze voor de eerste keer aan als minister-president. Ze was 42 jaar oud: de eerste vrouwelijke premier van Noorwegen en tevens de jongste ooit.

Volgens de Amerikaanse politicoloog Michael Genovese zijn de meeste vrouwelijke nationale leiders van na 1945 aan de macht gekomen in tijden van sociale onrust.²³ Hij geeft hiervoor geen verklaring, maar het ligt voor de hand te denken in de richting van *Umwertung aller Werte*, waardoor men zelfs bereid is een vrouw als regeringsleider te accepteren. Ook voor Thatcher en Brundtland gaat zijn stelling op. De sociaal-economische situatie van een land is een goede graadmeter voor de mate van maatschappelijke rust. In beide landen was het op dat vlak onrustig ten tijde van het aan de macht komen van deze twee vrouwelijke leiders.

Het Verenigd Koninkrijk was er in de jaren zeventig slecht aan toe in sociaal-economisch opzicht. Het land werd geteisterd door stagflatie, stakingen en grote werkloosheid: in 1975 was er een inflatie van 25 procent en waren er 1,5 miljoen werklozen. De *Keynesian consensus* die sinds 1945 in grote lijnen was aangehangen door zowel de Labour Party als de Tories, begon steeds meer te wankelen en werd uitgedaagd door 'Nieuw Rechts' in de Conservative Party, waarvan ook Margaret Thatcher een prominente aanhangster was. Deze stroming stond bestrijding van de inflatie voor door middel van beheersing van de geldhoeveelheid, belastingverlaging en het streven naar een evenwichtige begroting. Haar rechts-politieke affiliatie in de jaren zeventig heeft in sterke mate bijgedragen aan haar verkiezing tot partijleider. Nadat het Labourkabinet van James Callaghan vanaf 1976 enige jaren in staat was geweest het land economisch weer enigszins op de been te helpen, kwam in 1978-1979 toch de genadeslag tijdens de *winter of discontent*, waarin de vakbonden ge-

19 Maddox, *Maggie*, 100 en hoofdstuk 7.

20 H. Skjeie, 'Ending the Male Political Hegemony: the Norwegian Experience', in: J. Lovenduski and P. Norris ed., *Gender and Party Politics* (Londen 1993) 231-263, aldaar 235 e.v.

21 *Scandinavian Review* 64 (december 1976), 24-32; ibidem, 65 (september 1977) 94-95.

22 Ibidem, 64 (maart 1976) 73 en (december 1976) 78; K. Molin, 'Social Democracy After the Second World War', *Scandinavian Review* 71 (1983) 58-62.

nadeloos staakten tegen het door de regering opgelegde loonplafond. Mei 1979 wonnen de Tories glansrijk de verkiezingen en kon Margaret Thatcher aantreden met haar kabinet.

De economieën van de Scandinavische landen kenmerken zich door een sterk ontwikkelde verzorgingsstaat met een grote rol van de overheid. De rol van de sociaal-democratische partijen is na de Tweede Wereldoorlog groot geweest in deze landen. Men kan bogen op jarenlange nagenoeg volledige werkgelegenheid en relatief kleine inkomensverschillen.²⁴ In het naoorlogse Noorwegen is de Arbeidspartij, voorafgaande aan het aantreden van Brundtland als premier, aan het bewind geweest in de perioden 1945-1965, 1971-1972 en 1973-1981. Noorwegen is sinds de jaren zeventig, toen de inkomsten uit de olievondsten op de Noordzee begonnen binnen te vloeien, het rijkste van de Scandinavische landen. Tot het einde van de jaren zeventig waren de gevolgen van de internationale economische recessie er nog redelijk beperkt. Pas daarna begon de economische groei, die tot dan toe jaarlijks vier procent had bedragen, te stagneren, wat onrust creëerde onder de bevolking. In de jaren 1981 en 1982 was er voor het eerst nulgroei en steeg de werkloosheid naar twee procent.²⁵ En juist in die periode, vanaf februari 1981, kwam Gro Harlem Brundtland aan het bewind, toen overigens voor niet langer dan acht maanden.

De voorlopige conclusie is dat beide vrouwen zich een weg naar de macht hebben kunnen banen met behulp van hun persoonlijke eigenschappen, een stimulerende opvoeding in hun jeugd, een ondersteunende gezinssituatie, de opbouw van een netwerk, een gunstige partijconstellatie en dito politiek-maatschappelijke omstandigheden. Er zijn echter vijf verschillen te constateren: Gro Harlem Brundtland is in een vooraanstaand politiek gezin geboren en past daarmee in een breder beeld van vrouwelijke politieke leiders²⁶, in tegenstelling tot Margaret Thatcher. Daarnaast was eerstgenoemde feministe en de tweede niet. Verder was Brundtland jonger dan Thatcher en was zij sociaal-democrate, waar Thatcher aanhangster was van Nieuw Rechts. Beide vrouwen hadden bij hun aantreden te maken met sceptici, die er a priori vanuit gingen dat een vrouwelijke politieke leider gedoemd was te falen, maar het klimaat in Noorwegen was ontegenzeggelijk vrouwvriendelijker dan dat in Groot-Brittannië.

Regeerperiode

Bij de beoordeling van de bekwaamheid van de beide vrouwelijke politieke leiders zal de nadruk liggen op hun beleidsmatige competenties, dus op de inhoudelijke kant van hun prestatie. Dat wil niet zeggen dat andere factoren, zoals de stijl van de beide vrouwelijke politieke leiders, niet van belang zijn geweest. Integendeel, stijl is voor vrouwelijke politici nog belangrijker dan voor hun mannelijke evenknieën, aangezien ze stevast worden beoordeeld op hun uiterlijk, gedrag en presentatie. Het 'décolleté van Angela Merkel' en de 'tranen van Hillary Clinton' zijn hier duidelijke voorbeelden van. Ook Thatcher en Brundtland waren graag geziene objecten in de media, waar het hun privé-leven, hun stijl en hun uiterlijk betrof en lang niet altijd op positieve wijze. Zo werd hun beiden een arrogante en agressieve (lees 'mannelijke') leidersschapsstijl aangewreven, terwijl beiden zelf beweerden dat het niet om arrogant, maar slechts om krachtadig leiderschap ging, noodzakelijk om hun respectieve kabinetten in het gareel te houden.²⁷ In het kader van dit artikel moet echter een keuze worden gemaakt en valt de nadruk op de inhoudelijke, beleidsmatige competenties van Thatcher en Brundtland. In het verleden werd immers juist op dit vlak getwijfeld aan de competentie van vrouwen als bestuurders en werd hen daarom de toegang tot de politiek ontzegd, zoals in de inleiding betoogd.

Bovendien is er onderzoek dat uitwijst dat inhoudelijke factoren, met name de kracht van het gevoerde beleid, nog altijd een belangrijke rol spelen in de politiek, niettegenstaande het in de afgelopen decennia toegenomen belang van personalisering. Kiezersonderzoeken in binnen- en buitenland wijzen uit dat als het erop aankomt kiezers in meerderheid nog altijd inhoudelijke factoren als loyaliteit aan een politieke partij en de kracht van het gevoerde beleid zwaarder laten wegen bij hun stemgedrag dan de persoonlijkheid van een politiek leider, hoewel deze zeker niet onbelangrijk is. Margaret Thatcher is bij uitstek degene geweest die veel werk heeft gemaakt van haar imago,

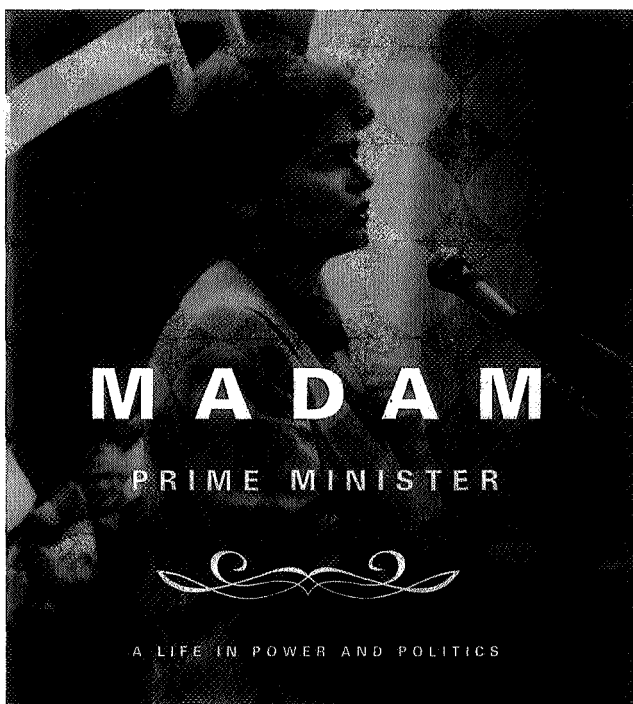
23 Zie Genovese ed., *Women as National Leaders*, 211.

24 M. Kautto e.a. ed., *Nordic Social Policy. Changing Welfare States* (Londen/New York 1999) 19.

25 S. Kuehnle, 'Norway', in: *Growth to Limits. The Western European Welfare States Since World War II* (Berlijn 1986) 147, 153, 167, 170, 178.

26 Genovese ed., *Women as National Leaders*, 214.

27 Zie onder meer P.L. Sykes, 'Women as National leaders: Patterns and

Gro Harlem Brundtland in actie als premier.

Bron: Gro Harlem Brundtland, *Madam Prime Minister. A Life in Power and Politics* (New York, 2002), kaft

maar toch wijst onderzoek uit dat inhoudelijke factoren de doorslag gaven bij het stemgedrag van haar kiezers tijdens de verkiezingen die haar aan de macht brachten en hielden (die van 1979, 1983 en 1987).²⁸ Hetzelfde kan gezegd worden op grond van onderzoek naar de verkiezingsuitslagen van september 1985 en van september 1989, die respectievelijk de kabinetten van Gro Harlem Brundtland aan de macht en weer ten val brachten en die van september 1993, waarna ze aan de macht bleef.²⁹

Van elk van de twee vrouwen worden twee beleidsterreinen gekozen waarop ze als premier een stempel hebben gezet en waarmee ze werden geïdentificeerd. Bij een beoordeling van hun beleid moet in aanmerking worden geno-

men dat het ambt van premier in het Verenigd Koninkrijk zwaarder weegt dan in sommige andere West-Europese landen, zoals Noorwegen. Bovendien is Groot-Brittannië internationaal gezien een belangrijkere macht en dat komt tot uiting in de status en de bevoegdheden van de Prime Minister, die bijvoorbeeld als enige van het kabinet het sein mag geven voor een nucleaire aanval. Dit neemt niet weg dat ook in het Verenigd Koninkrijk het ideaal nog altijd de *collective Cabinet Government* is, een functie van Prime Minister als *primus inter pares*, zoals in andere westerse landen. Maar de realiteit in Groot-Brittannië en in andere westerse landen is dat sinds 1945, en met name de laatste drie decennia van de twintigste eeuw, de functie van premier aan gewicht heeft gewonnen. De toegenomen complexiteit van regeringszaken vraagt om een sterke, coördinerende figuur en ook de groeiende invloed van de media, wat leidt tot personalisering van de politiek, is hieraan debet.³⁰ Thatcher is bij uitstek degene geweest die de functie van Prime Minister maximaal heeft opgerekt. Zozeer zelfs, dat biograaf Campbell de term 'elective dictatorship' bezigt.³¹ Zo heeft ze onder meer haar greep op de benoemingen in het bestuursapparaat en de diplomatie weten te versterken. Maar ook Brundtland wierp zich op als het boegbeeld van het beleid van haar kabinetten. Het kan niet worden ontkend dat individuele ministers in de kabinetten van beide vrouwelijke leiders op specifieke beleidsterreinen hun stempel hebben gedrukt, maar dan toch altijd met goedkeuring en onder supervisie van hun premier. Uiteindelijk viel het kabinetsbeleid onder de competentie van respectievelijk Thatcher en Brundtland.

In de jaren tachtig stond de economie zowel in Groot-Brittannië als in Noorwegen onder druk vanwege de internationale economische recessie. De manier waarop de twee premiers met deze crisis omgingen, en hun economische beleid in het algemeen, zijn belangrijke graadmeters van hun politieke competentie. Daarnaast wordt voor Thatcher het buitenlands beleid in de beoordeling betrokken en voor Brundtland het emancipatiebeleid. Ook deze keuze behoeft een toelichting.

Voor het economisch beleid en in mindere mate het buitenlands beleid van Margaret Thatcher zijn omstrede, maar weinigen zullen beweren dat ze incompetent was op deze terreinen of geen inzet toonde, zeker anno 2009. Hoe anders is het gesteld met haar prestaties,

Prospects', in: Genovese ed., *Women as National Leaders*, 219-229.

28 J.J.M. van Holsteyn en R.B. Andeweg, 'Niemand is groter dan de partij', *Jaarboek Documentatiecentrum voor Nederlandse Politieke Partijen* (2006) 105-134; A. King, *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections* (Oxford 2002).

29 H. Valen, 'The Storting Election of September 1985: The Welfare State under Pressure', *Scandinavian Political Studies* 9 (1986) 177-189; idem, 'The Storting Election of 1989: Polarization and Protest', *Scandinavian Political Studies* 13 (1990) 277-290; B. Aardal, 'the 1993 Storting Election: Volatile Voters Opposing the European Union', *Scandinavian Political Studies* 17 (1994) 171-180.

30 H. te Velde, 'De traditie van de minister-president', in: *Omtrent de minister-president*, 9-46; P. Hennessy, *The Prime Minister. The Office and its Holders since 1945* (Londen 2000) 80-90.

31 J. Campbell, *Margaret Thatcher, II: The Iron Lady* (Londen 2004) hoofd-

of beter gezegd, het gebrek daaraan, op het gebied van de belangenbehartiging van vrouwen. Aangezien Thatcher een vrouwelijke premier was, kan niet voorbij worden gegaan aan haar opstelling in deze kwestie. Haar houding ten opzichte van haar eigen sekse is dan ook een veel bediscussieerd onderwerp onder feministische auteurs. Het oordeel valt niet positief uit: Thatcher heeft geen enkele solidariteit ten opzichte van vrouwen getoond. Zo heeft ze tijdens haar periode als Prime Minister geen poging gedaan om de carrière van andere vrouwen te bevorderen, maar daarentegen sommige vrouwen zelfs tegengewerkt. In al haar kabinetten had ze uitsluitend mannelijke ministers. Haar succesvolle loopbaan had Thatcher mede te danken aan de verworvenheden van de feministische beweging, die zich sterk maakte voor de verhoging van het aantal vrouwelijke politici, maar hiervan heeft ze nooit iets willen weten. Ze heeft vaak geclaimd dat ze haar succes aan eigen prestaties te danken had en zich opgesteld als de beruchte *queen bee*, die ontkent dat vrouwen met discriminatoire praktijken te maken krijgen bij het bestijgen van de maatschappelijke en politieke ladder.³²

Toch kunnen bij deze, terechte, kritiek van feministische zijde enkele kanttekeningen worden geplaatst. Was Thatchers gebrek aan solidariteit met haar eigen sekse en haar weigering om te erkennen dat haar vrouw-zijn ten voordeel heeft gewerkt dan wel een belemmering heeft gevormd in haar loopbaan niet ook ingegeven door de angst om als 'zwak' over te komen? Thatcher heeft zich moeten handhaven in een mannenwereld en vrouwelijke politici liepen snel het gevaar om niet serieus te worden genomen, zoals betoogd in de inleiding van dit artikel. Dit gold zeker voor het Verenigd Koninkrijk en al helemaal voor de Conservative Party, ook nog tijdens de tweede feministische golf. In de politieke omgeving waarin Thatcher verkeerde, konden vrouwen maar beter niet worden geïdentificeerd met 'vrouwenzaken', zoals volksgezondheid, maatschappelijk werk en emancipatie. Het is ook heel goed denkbaar, maar zeker is dat niet, dat haar afkomst in deze opstelling een rol heeft gespeeld omdat ze vond dat ze zich extra moest bewijzen. Volgens de Britse historica Pat Thane hebben de meeste *Thatcherwatchers* verzuimd:

to recognize what 'a class-warrior' she was. She destroyed the upperclass landed control of the Conservative Party. [...] She provoked conflicts

*with some of the main bastions of the English establishment: the Church of England, Oxford University, the Law Lords, like no leader before her. I would argue that she opted to fight a class, not a gender, war.*³³

Thatcher heeft er in haar politieke loopbaan steeds naar gestreefd zich bezig te kunnen houden met 'harde mannezaken' als financiën, economie en – als Prime Minister – met buitenlandse zaken. En het lijkt dan ook een juiste keuze om haar prestaties op dit terrein in de beoordeling te betrekken.

Brundtland heeft op twee manieren internationale bekendheid verworven: ze was voorzitter van de World Commission on Environment and Development, in 1983 door de Verenigde Naties ingesteld. Deze presenteerde in 1987 een rapport, in de wandeling het Brundtland-rapport genoemd, dat een wetenschappelijk onderbouwd voorstel deed om wereldwijd de milieuproblematiek aan te pakken, in combinatie met armoedebestrijding en een gecontroleerde economische groei. Het door de commissie gepresenteerde concept, *sustainable development* genoemd, is sindsdien breed bediscussieerd en geïmplementeerd in vele landen, internationale organen en commissies.³⁴

Maar ze is zo mogelijk nog meer bekend vanwege haar prestaties op het vlak van het emancipatiebeleid. Noorwegen was weliswaar minder vooruitstrevend op emancipatorisch gebied dan Zweden, maar heeft ten tijde van de tweede feministische golf veel achterstanden ingehaald. Volgens de Amerikaans-Noorse socioloog Arne Selbyg hebben met name drie factoren het emancipatorische karakter van de Scandinavische landen teweeggebracht: de egalitaire traditie in die landen, versterkt door de langdurige sociaal-democratische overheidsinvloed na de Tweede Wereldoorlog, in combinatie met een electoraal systeem van evenredige vertegenwoordiging en een meerpartijensysteem. Met die laatste factor schaaft hij zich achter de opvatting van meerdere theoretici op het gebied van gender. De redenering is dat in dit systeem

stuk 11.

32 Zie bijvoorbeeld: B. Campbell, *The Iron Ladies. Why do women vote Tory?* (Londen 1987) 173; J. Pilcher, 'The Gender Significance of Women in Power. British Women Talking about Margaret Thatcher', *The European Journal of Women's Studies* (november 1995) 493-508, aldaar 495; zie verder: M. Thatcher, *The Downing Street Years* (tweede druk, Londen 1995) 865-882.

33 P. Thane, Brief aan auteur, lente 2006.

34 World Commission on Environment and Development, *Our Common*

nieuwkomers en minderheden veel meer kansen krijgen dan bijvoorbeeld in een districtenstelsel en een tweepartijstelsel zoals in de Verenigde Staten.³⁵ Zoals eerder vermeld, was Brundtland feministe en verschilde in dit opzicht van Thatcher. Bovendien heeft ze nooit verzuimd om haar dankbaarheid en loyaliteit aan de feministische organisaties kenbaar te maken, die haar carrière mede mogelijk hebben gemaakt door hun strijd voor een betere politieke representatie van vrouwen. Het klimaat om zich als feministe te afficheren als premier was in Noorwegen gunstiger dan in het Verenigd Koninkrijk. Feminisme werd daar minder geïdentificeerd met politieke incompetentie dan in de politieke omgeving van Margaret Thatcher. Zo waren er in Noorwegen in 1978 een progressieve abortuswet en in 1979 een wet die seksdiscriminatie verbood ingevoerd. De Arbeiderpartij voerde onder leiding van Brundtland in 1983 een systeem van genderquota's in, overigens in navolging van twee andere partijen die dit al in de jaren zeventig hadden gedaan. Veertig procent van de leden van partijcommissies en fracties in het parlement zou uit vrouwen moeten bestaan en er diende actief naar kandidaten te worden gezocht.³⁶

Een van de manieren om politiek beleid te beoordelen is om de historiografische discussie over dit beleid te analyseren. Hoewel hun invloed niet moet worden overschat, heeft het werk van toonaangevende auteurs ontegenzeggelijk een rol heeft gespeeld bij het oordeel van tijdgenoten en latere generaties over het politiek optreden van Thatcher en Brundtland. Daarom is ervoor gekozen deze boeken te gebruiken in de hiervolgende bespreking.

Economisch beleid van Margaret Thatcher

Het neoliberale beleid van Margaret Thatcher is nog steeds controversieel. Er is vrijwel geen historicus te vinden die het over de hele linie goedkeurt. Wel is een verschuiving merkbaar

ten opzichte van een jaar of tien geleden: historici als Kenneth Morgan (1990 en 1999) en Eric Evans (1997) waren in hun oordeel onmiskenbaar negatiever dan collega's die een aantal jaren later hun licht lieten schijnen over het Thatcherisme als economische politiek. Tot de laatsten reken ik Peter Hennessy (2000), Antony Seldon en Daniel Collings (2000) en John Campbell (2003). Deze historici hebben het voordeel van iets meer afstand in de tijd. Waarschijnlijk heeft in deze geleidelijke omslag naar een positiever oordeel een rol gespeeld dat het florerende economische beleid van Labour Prime Minister Tony Blair (1997 tot 2007) en van zijn minister van Financiën Gordon Brown alomtegenwoordig wordt gezien als een socialere voortzetting van het Thatcherisme. Niettemin behoort historicus Rodney Lowe, die ook in 2000 publiceerde, eveneens tot het kamp van de historici met een negatief oordeel. De door Lowe aangehaalde, breed verspreide typering van Blair als een 'Mrs. Thatcher in trousers' moet ook bepaald niet als een compliment worden opgevat. Hij spreekt van een 'Thatcherite consensus', die niet alleen door Nieuw Rechts, maar ook door New Labour wordt aangehangen.³⁷ Mijns inzien is de latere generatie historici over het geheel genomen overtuigender, want genuanceerder, in haar argumentatie dan de eerdere.

Morgan en Evans legden de nadruk op de negatieve effecten van het bezuinigingsbeleid begin jaren tachtig, zoals het verdwijnen van de textielindustrie, wat resulteerde in een hoge werkloosheid en een groeiende sociale ongelijkheid. Weliswaar heeft Thatcher de strijd tegen de vakbeweging gewonnen, maar deze was toch al op haar retour vanwege de klappen die oude industrieën als de metaal- en transportsector hadden gekregen. Lowe wijst erop dat het doel van Thatcher om de staatsinvloed terug te dringen in het geheel niet is geslaagd, maar dat het centralisme in alle opzichten juist is versterkt. Dit centralisme was historisch sterk geworteld in de Britse staats- en welzijnsinstellingen, vanwege het gebrek aan een corporatief alternatief, zoals wij dat bijvoorbeeld in Nederland kennen. Daarnaast hadden lokale overheden geen eigen bron van inkomsten.

Deze punten van kritiek worden door Hennessy, Seldon en Collings en Campbell niet bestreden, maar toch leggen zij andere accenten. Terecht wordt de overwinning op de vakbeweging door hen wel als een succes gezien, zeker in het licht van de machtspositie die deze bewe-

Future (Oxford/New York 1987).

35 A. Selby, 'Why Are Women in Power in the Nordic countries but not in the United States?', *Scandinavian Review* 77 (winter 1989) 20-25.

36 *Gender Equality in Norway. The National Report to the Fourth UN Conference on Women in Beijing 1995* (Oslo 1994) 10, 15-16.

37 Deze paragraaf en de volgende over Thatchers buitenlandse beleid zijn gebaseerd op: K. O. Morgan, *The People's Peace. British History since 1945* (Oxford 1990-1999), hoofdstuk 12 en 13; Evans, *Thatcher and Thatcherism*; Hennessy, *Prime Minister*, 379-436; A. Seldon en D. Collings, *Britain under Thatcher* (Harlow 2000); J. Campbell, *Iron Lady*; R. Lowe, 'Torn between Europe and America. The British Welfare State from Beveridge to Blair', in: A. Ribberink en H. Righart ed., *The Great, the New and the British. Es-*

ging in de jaren zeventig nog had in het Verenigd Koninkrijk. Hennessy wijst erop dat onder Thatcher het aloude conservatieve ideaal van *property owning democracy* is verwezenlijkt door de massale verkoop van de huurwoningen en de brede verspreiding van aandelen onder gewone burgers. Hier kan tegenin worden gebracht dat de laagste sociale lagen van deze 'ideale situatie' waren uitgesloten, zij werden onder Thatcher alleen maar armer. Volgens Hennessy, Seldon en Collings en Campbell kan de privatisering van staatsondernemingen, die met name tijdens haar tweede kabinet (1983-1987) tot stand kwam, als een succes worden gezien. Bovendien liep Thatcher voorop met dit beleid, dat ook in andere landen werd ingezet. Dit laatste wordt overigens ook door Kenneth Morgan bevestigd. Campbell wijst op de 'derde industriële revolutie', de sterke groei van nieuwe technologie, vooral in de communicatie- en dienstensector, die plaats vond onder Thatcher.

Seldon en Collings en ook Campbell hebben kritiek op het feit dat het monetaristische credo dat Thatcher als vertegenwoordigster van Nieuw Rechts in de Conservative Party steeds had uitgedragen en dat tijdens haar eerste kabinet (1979-1982) ook was geïmplementeerd, tijdens haar tweede kabinet geheel werd verlaten. Weliswaar was sprake van de *Lawson-boom*, maar dat was het gevolg van de verlaging van de rentevoet door minister van Financiën Nigel Lawson die zijn naam aan deze hausse gaf. Er was sprake van overconsumptie en er werd te weinig geïnvesteerd in langetermijn-projecten waarmee de kiem van de stijgende inflatie in de laatste jaren van het decennium was gelegd. Thatchers anti-Europeïsme en haar daarmee samenhangende weigering tot juni 1990 om het Verenigd Koninkrijk toe te laten treden tot het Europees Monetair Stelsel (EMS), het systeem van vaste wisselkoersen – iets waarop Lawson vanaf midden jaren tachtig steeds op aandrong – wordt eveneens als een onjuiste inschatting gezien.³⁸ Dit nog afgezien van de verslechtering in verhoudingen die het teweegbracht in haar kabinet. Lawson zag toetreding tot de EMS als een middel om de inflatie te bestrijden, waarvoor Thatcher het monetaristische principe van de geldbeheersing wilde aanwenden.

Voor de mislukte introductie van de *poll tax* in 1989, een hoofdelijke gemeentelijke belasting, die haar impopulair maakte bij een groot deel van de bevolking, heeft geen van de besproken historici een goed woord over. En er lijkt weinig

Foto van Margaret Thatcher en Ronald Reagan in Camp David uit 1984 (White House Photographic Office).

Bron: <http://www.margaretthatcher.org/multimedia/displaydocument.asp?docid=109632>

reden om van dit oordeel af te wijken. Terwijl de hele operatie toch de bedoeling had om de gemeentelijke overheden van een eigen bron van inkomsten te voorzien en zo meer decentralisatie tot stand te brengen. De Britse historica Jane Lewis heeft gewezen op de bezuiniging op kindertoelages en kinderopvangplaatsen onder het bewind van Thatcher, iets waardoor vooral het toenemend aantal gezinnen met een alleenstaande ouder (vaak moeders) getroffen werden.³⁹

Toch besluit John Campbell zijn alomgeprezen biografie van Margaret Thatcher aldus:

*She may have achieved less than she claimed, but she still accomplished much that was necessary and overdue. Today the whole culture of incomes policies, subsidies and social contracts – and the double-digit inflation that seemed to make them inescapable – seems so remote that it is easy to forget how much courage was required in 1979-81 to set about dismantling it. The courage was not hers alone; but she was the leader.*⁴⁰

Een oordeel dat mijns inziens alleen maar onderschreven kan worden.

says on *Postwar Britain*, UHC 21 (Hilversum 2000) 23-38, aldaar 34.

³⁸ Maar zie: Campbell, *Iron Lady*, 693. Hij zegt hier dat achteraf de meeste economen Lawson op dit punt ongelijk zouden geven. Deze bewering is echter strijdig met Campbell's verklaringen elders dat Thatcher in deze kwestie ongelijk had. Zie met name Campbell, *Iron Lady*, 706.

³⁹ J. Lewis, *Women in Britain since 1945. Women, Family, Work and the State in the Post-War Years* (derde druk; Oxford 1994).

Buitenlands beleid van Margaret Thatcher

De buitenlandse politiek van Margaret Thatcher is minder omstreden dan haar economische politiek. De hier besproken auteurs verschillen dan ook minder van mening op dit punt. In het algemeen vindt men dat haar buitenlandse politiek gekenmerkt wordt door een grotere mate van pragmatisme dan haar economische politiek. Waarschijnlijk heeft dit als oorzaak dat ze op dit terrein meer een nieuwkomer was dan op economisch gebied. Ze had groot vertrouwen in haar eerste minister van Buitenlandse Zaken, Lord Carrington. Veel minder vertrouwen had ze in zijn opvolgers, Francis Pym (april 1982-juni 1983) en Geoffrey Howe (juni 1983-juli 1989).⁴¹ Met name vanaf de periode-Howe werd ze steeds meer haar eigen minister van Buitenlandse Zaken. Over het geheel genomen wordt haar buitenlands beleid als een succes gezien door de bovengenoemde auteurs, een oordeel waar niet veel tegeninvalt te brengen. In de woorden van scepticus Kenneth Morgan: 'Mrs. Thatcher, to general surprise, emerged as a strong and respected world leader.'⁴²

Vooral het feit dat ze de betrekkingen met de Verenigde Staten wist te verbeteren, oogst brede waardering in de historiografie. Dit ondanks het feit dat Thatchers collega's in Europa minder te spreken waren over deze hechte vriendschapsrelatie en vonden dat het Verenigd Koninkrijk wel erg aan de leiband van de Verenigde Staten liep. Toch had Thatcher ook op buitenlands politiek gebied een missie te vervullen: ze wilde de verloren reputatie van het Verenigd Koninkrijk als wereldleider weer opvijzelen. En het was juist in de kwesties waar ze zich de *conviction politician* toonde dat ze de grootste populariteit verwierf onder haar aanhang en het Britse volk.

Het meest in het oog springt de Falklandoorlog van mei en juni 1982, waarvan de succesrijke beëindiging haar grote populariteit opleverde: hard nodig op een moment dat ze niet zeker kon zijn van een volgende verkiezingsoverwinning. Het patriottisme dat ze in dit conflict tentoonspredde, werd gesteund door meer dan 80 procent van de Britten. Zelfs Labour durfde haar beleid in deze kwestie niet te bekritisieren.

Terwijl er toch, zoals de historicus Evans gedaan heeft, vraagtekens te zetten zijn bij de gang van zaken. Was er echt geen diplomatieke oplossing mogelijk geweest? Was het nu werkelijk nodig om het Argentijnse schip *Belgrano* te bombarderen, met grote verliezen aan Argentijnse zijde? En vooral, was deze kleine en zover verwijderde eilandengroep überhaupt de inspanning en de verliezen aan manschappen en materieel aan beide zijden waard?⁴³ John Campbell onderschrijft in grote trekken deze kritiek: 'from the global perspective of British strategic defence policy, the war was a disastrous diversion from sanity'.⁴⁴ Maar tegelijkertijd wijst hij er terecht op dat het een gewaagde onderneming behelsde, waar moed voor nodig was.

Een andere prestatie waarmee Thatcher veel populariteit verkreeg onder haar landgenoten was de belangrijke korting op de Britse bijdrage aan de EEG die ze in 1984 bewerkstelligde; een gevolg van haar grote standvastigheid, ja zelfs verbeterheid in deze kwestie. En ook haar roemruchte *Bruges speech* uit 1988, waarin Thatcher zich verzette tegen verdere Europese eenwording – wat zeker waar het politieke eenwording betrof voor haar een schrikbeeld was – en erop hamerde dat het moest blijven bij een vriendschappelijk Europa van onafhankelijke staten, had veel steun in eigen land. Dit sterkte haar in haar verzet in deze kwestie tegen de regeringsleiders van andere West-Europese landen.

Haar pragmatisme en compromisbereidheid op buitenlands gebied manifesteerden zich op andere gebieden. In zuidelijk Afrika accepteerde ze met pijn in het hart de verkiezing van Robert Mugabe als president van onafhankelijk Zimbabwe in 1980. In het Verre Oosten ging ze in 1984 noodgedwongen akkoord met de overdracht van Hong Kong aan China in 1997. En in de Ierse kwestie deed ze haar uiterste best om de strijdende partijen rond de tafel te krijgen. Een succes hierbij was de Hillsborough Agreement van november 1985, waarbij Noord-Ierland in overeenstemming met de wens van de meerderheid van de bevolking deel van het Verenigd Koninkrijk bleef. Maar eveneens werd voor het eerst sinds de Ierse onafhankelijkheid (1922) besloten tot geregeld overleg tussen de Britse en Ierse regeringen over deze kwestie. Thatcher was evenmin een lastige partner voor de diverse landen in het Gemenebest. En ondanks haar reputatie van *Iron Lady* en felle anti-communiste, wist ze toch goede betrekkingen te onderhouden met de Russische president

40 Campbell, *Iron Lady*, 801.

41 Ibidem, 53-56, 156.

42 Morgan, *People's peace*, 455.

43 Evans, *Thatcher and Thatcherism*, 96-100.

Gorbatsjov (1985-1991).

In feite onderschrijven de meeste historici het oordeel van Seldon en Collings over de erfenis van Margaret Thatcher op het gebied van de buitenlandse politiek: 'a Britain less popular among Europe's leaders, but with a rejuvenated "special relationship" across the Atlantic; a Britain respected on the world stage'.⁴⁵

Economisch beleid van Gro Harlem Brundtland

Op economisch gebied heeft Brundtland met twee grote kwesties te maken gehad, de economische crisis van de jaren tachtig en het vraagstuk van de aansluiting van Noorwegen bij de Europese Unie. De meeste economen zijn het erover eens dat Brundtlands tweede kabinet (1986-1989) de economische crisis, die toen op haar dieptepunt was, goed heeft aangepakt en er lijkt weinig reden om van dit oordeel af te wijken.⁴⁶ In de voorgaande jaren, onder het conservatieve bewind van Kåre Willoch, was er op te grote voet geleefd: teveel consumptieve uitgaven, resulterend in een hoge inflatie en een groot tekort op de begroting, hoewel de werkloosheid laag was. Nog in 1987 bedroeg de inflatie tien procent, tegenover een gemiddelde van twee à drie procent in West-Europa. De werkloosheid bedroeg begin 1986 twee procent. In de voorafgaande jaren had de Arbeiderpartiet onder leiding van Brundtland een moderniseringsproces ondergaan, dat resulteerde in een programma waarin werd gekozen voor technologische vernieuwing, nieuwe industrieën en deregulering. Volgens de economisch-historici Østerberg en Nilssen werd duidelijk gekozen voor een neoliberale koers, in lijn met de tijdgeest. Brundtland noemt het in haar autobiografie zelf niet zo en benadrukt het sociaal-democratische karakter van deze nieuwe richting.⁴⁷ Tijdens haar tweede kabinet heeft ze echter maatregelen moeten nemen die wel degelijk horen bij een neoliberale koers, alhoewel daar tegenin kan worden gebracht dat het beleid paste in een Keynesiaans programma van ontstimming van een oververhitte economie. Bovendien wijzen kenners er op dat zowel conservatieven als sociaal-democraten in Noorwegen in de jaren tachtig in vergelijking met de neoliberale aanpak van Thatcher en Reagan over het algemeen een gematigd economisch beleid voerden, gericht op het behoud van de welvaartstaat zoals deze bestond voor de crisis.⁴⁸

Het ging economisch echter steeds slechter, mede omdat de olieprijs wereldwijd fors begonnen te dalen, waardoor Noorwegen nog een extra klap kreeg. Onder leiding van Brundtland werd er een streng bezuinigingsprogramma ingevoerd, waarbij de rentevoet werd verhoogd en de Noorse kroon met twaalf procent werd gedevalueerd in mei 1986 om de export te stimuleren. In een tripartiet overleg van overheid, werkgevers en werknemers werden de lonen en prijzen aan banden gelegd. De hogere inkomens kregen een belastingverhoging van twee procent te verwerken. Dit beleid slaagde in zoverre dat de economie weer onder controle kwam en de stijging van de inflatie tot stilstand. De prijs was echter een fors gestegen werkloosheid, namelijk vier procent in 1989, hetgeen de Arbeiderpartiet de verkiezingen kostte: ze kreeg 34 procent van de stemmen tegen 41 procent in 1985.⁴⁹

De werkloosheid bleef een last, ook onder de derde regeerperiode van Brundtland. In 1993 liep het zelfs op tot zes procent. Pas tegen het einde van Brundtlands regeerperiode, in 1996 daalde de werkloosheid weer tot vier procent. Dit was het gevolg van een forse vergroting van de publieke sector en een flinke toename van het aantal werknemers, vooral vrouwen, in overheidsdienst. Niet iedereen is gelukkig met de omvangrijke publieke sector en terecht wijzen de auteurs van de gezaghebbende bundel *Nordic Social Policy* dan ook op negatieve effecten als stropetigheid en bureaucratisering. Bovendien spreken zij over 'potverteren' omdat de uitbreiding van de overheidssector werd gefinancierd met de olie-opbrengsten.⁵⁰

Brundtland heeft er alles aan gedaan om de aansluiting van Noorwegen bij de Europese Unie tot stand te brengen, maar uiteindelijk is haar poging niet gelukt. In 1994 wees het Noorse volk het met een nipte meerderheid van 52 procent in een referendum af: 'her greatest political defeat'.⁵¹ Voor Brundtland was de economische noodzaak voor de aansluiting evident en met veel moeite had ze haar op dit punt verdeelde

44 Campbell, *Iron Lady*, 158-159.

45 Seldon en Collings, *Britain under Thatcher*, 94.

46 *Nordic Social Policy*, 44, 82; R. Davis, 'Gro Harlem Brundtland', in: D. Wilsford ed., *Political Leaders of Contemporary Western Europe. A Biographical Dictionary* (Londen 1995) 49-56.

47 H. Nilsen en D. Østerberg, *Statskvinnen: Gro Harlem Brundtland og nyliberalismen* (Oslo 1998); Nilsen en Østerberg, bericht aan auteur, 17 april 2007; Brundtland, *Madam Prime Minister*, 187, 188, 240-246.

48 *Scandinavian Review* 76 (zomer 1988) 44. Zie ook: *Nordic Social Policy*, passim.

49 Valen, 'The Storting Election of September 1985'.

50 *Nordic Social Policy*, 37, 137, 139-140, 157-158, 246, 255-257, 271.

De Noorse premier Gro Harlem Brundtland in gesprek met de voorzitter van de Europese Commissie, Jaques Delors, zomer 1988.

Bron: S. Hansson en I.H. Teigene, *Makt og mannefall. Historien om Gro Harlem Brundtland* (Oslo 1992) 248

partij achter zich weten te krijgen. Ze opereerde omzichtig, rekening houdend met de nationale traditie die prat gaat op de eigenheid van Noorwegen en zich afzet tegen een 'wezensvreemde' toenadering tot het Europese continent. Verder waren er ook belangengroepen zoals de boeren en de vissers, die niet enthousiast waren over een mogelijke toetreding, bang als ze waren voor teruggang in hun respectieve sectoren.⁵² Als tussenstap heeft Brundtland bijgedragen aan de totstandkoming van de European Econo-

mic Area (EEA) in 1991. Deze was bedoeld als een samenwerkingsverband tussen de Europese Unie en de European Free Trade Association (EFTA).⁵³ Maar de weg erna was geplaveid met voetangels en klemmen zoals het optreden van een volksbeweging die succesvol tamboereerde op de hiervoor genoemde Noorse traditie van eigenheid. Een andere moeilijkheid was dat een meerderheid van de vakbeweging, die grote invloed had in de Arbeiderpartiet, zich tegen aansluiting bij de Europese Unie keerde.⁵⁴

Ondanks deze tegenslag kon men aan het eind van de regeerperiode van Gro Harlem Brundtland in 1996 tevreden zijn. De Noorse economie floreerde en het ging goed met de export.⁵⁵ De Noorse welvaartsstaat, kroonjuweel van de sociaal-democratie, was in tact gebleven, ondanks alle tegenslagen en dit was geen geringe prestatie.

Emancipatiebeleid van Gro Harlem Brundtland

Vooraf het emancipatiebeleid droeg het persoonlijk stempel van Brundtland. Een van haar eerste daden in haar nieuwe functie in 1981 was om drie andere vrouwen te benoemen als ministers. En in 1986 kreeg ze wereldwijde aandacht en had een dito primeur met het aantreden van haar tweede kabinet, waarin acht van de achttien ministers vrouwen waren. En dit was niet het enige feministische resultaat dat door haar werd bereikt. Integendeel, er zijn door Brundtlands kabinetten veel maatregelen op dit terrein genomen, waarvan hier alleen de belangrijkste kunnen worden behandeld.

De Scandinavische landen zijn beroemd om hun gunstige voorzieningen op het gebied van ouderschapsverlof en kinderopvang. Volgens Monique Kremer, die internationaal vergelijkend onderzoek deed naar de problematiek rond arbeid en zorg, heeft dat te maken met de cultuur rond het overheidsbeleid in die landen, die met succes de boodschap verspreidt dat kinderen het beste worden verzorgd door goed opgeleide professionals.⁵⁶ Het niveau van de kindercentra wat betreft faciliteiten en begeleiding is doorgaans zeer hoog. In Noorwegen is een aanzienlijk deel van de inspanningen op dit terrein verricht ten tijde van de kabinetten van Brundtland, vooral in de vroege jaren negentig, nadat in de late jaren zeventig onder de toenmalige sociaal-democratische regeringen al een begin was gemaakt met de uitbreiding van

51 *Scandinavian Review* 86 (winter 1998/99) 28.

52 *Trouw*, 10 september 1993; Brundtland, *Madam Prime Minister*, 316; *Scandinavian Review* 76 (zomer 1988) 140 en ibidem, 79 (herfst 1991) 22-27.

53 De EFTA was gesticht in 1960 als tegenhanger van de EEG. Het bestond toen uit Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk, Denemarken, Portugal, Zwitserland en Oostenrijk. In 1973 verlieten het Verenigd Koninkrijk en Denemarken de EFTA voor de EEG.

54 Brundtland, *Madam Prime Minister*, 329.

55 *Nordic Social Policy*, 26.

56 M. Kremer, *How Welfare States Care. Culture, Gender and Parenting in*

het aantal kinderopvangplaatsen. De Noorse onderzoekster Hege Skjeie heeft erop gewezen dat er met name vanaf de late jaren tachtig een politieke consensus was bij de meerderheid van de politieke partijen rond de onderwerpen kinderopvang en ouderschapsverlof.⁵⁷ Het ligt voor de hand dat de krachtige uitstraling van Brundtlands tweede kabinet heeft bijgedragen aan die consensus, naast het relatief grote aandeel vrouwen (34 procent) in het parlement vanaf 1985.⁵⁸ Ging in 1977 ongeveer 13 procent van de kinderen jonger dan zeven jaar naar een of andere vorm van kinderopvang of onderwijs, in 1995 was dit aantal toegenomen tot 53 procent en in 1997 zelfs tot bijna 60 procent.⁵⁹ Bovendien bestaat voor beide ouders sinds 1993 de mogelijkheid om een jaar betaald ouderschapsverlof te krijgen na de geboorte van een baby. Mannen werden zelfs verplicht om vier weken verlof op te nemen. Deze laatste maatregel werd genomen omdat mannen structureel minder onbetaalde zorgtaken op zich namen dan vrouwen, net als in andere landen. Tevens is het mogelijk geworden om het verlof over een langere periode uit te spreiden. Daarnaast bestaat sinds 1995 de mogelijkheid om drie jaar onbetaald verlof op te nemen.⁶⁰

Deze en andere maatregelen sorteerden inderdaad effect. Meer dan 70 procent van de vrouwen tussen 25 en 66 jaar had een betaalde baan in 1990 en meer dan 80 procent in 1999. Ongeveer de helft van deze betaald werkende vrouwen had een voltijdse baan. Tamelijk veel vaders namen het verlof van vier weken op en een kleiner aantal een gedeelte van het jaar ouderschapsverlof. Dit steekt gunstig af tegen de situatie in veel andere landen in Europa. Toch kan men met de Nederlandse, in Oslo werkende, demograaf Nico Keilman de vraag stellen of het ideaal is als beide ouders voltijds betaald werken. Onderzoek wijst uit dat jonge Noorse stellen structureel te weinig vrije tijd hebben en dat is een aanzienlijke stressfactor.⁶¹

Brundtland heeft ook aan de wieg gestaan van onder meer wetgeving om in opvoeding en onderwijs aandacht te besteden aan doorbreking van traditionele sekserollen, alsmede de nieuwe huwelijkswet van 1991. Al met al kan het optreden van Gro Harlem Brundtland als premier gezien worden als een succes voor feministen. Het National Report for the Fourth UN Conference in Beijing (1995) formuleerde het als volgt: 'Since 1985 Norway has continued to see a steady improvement in the situation

of women.'⁶² Dit was niet alleen de verdienste van de kabinetten van Gro Harlem Brundtland, maar wel in hoge mate.

Slotopmerkingen

Peter Hennessy schreef over Margaret Thatcher: 'Her impact while in office was less only than that of Lloyd George and Churchill. Perhaps she was even their equal in this'.⁶³ Dat hier het profiel van een competent politica wordt geschetst, behoeft geen betoog. Hennessy behoort tot de latere generatie historiografen, die over het geheel genomen positiever is dan de eerdere, maar ook deze waren overwegend van mening dat Thatcher een goede politica was. Haar beleid, zeker haar economische politiek, was en is omstreden, maar geen van haar commentatoren heeft het ooit bestempeld het als incompetent. Brundtland was over het geheel genomen minder omstreden dan Thatcher, maar was dan ook premier van een minder belangrijk land en bovendien heeft ze niet zoals haar Britse evenknie als voortrekker gefungeerd in een geheel nieuwe, controversiële, economische aanpak. Zowel bij haar economische politiek als bij haar emancipatiebeleid heeft Brundtland zich van een krachtdadige kant laten zien, zo blijkt uit de bestaande historiografie. De gebleken beleidsmatige competentie van deze twee vrouwelijke politieke leiders logenstrafte bestaande vooroordelen.

Beide vrouwen zijn aan de macht gekomen in tijden van sociale onrust. Hun economisch beleid was daadkrachtig, maar in het geval van Margaret Thatcher kan niet worden gesteld dat het een einde maakte aan de onrust. Het blijft speculeren in hoeverre haar maatregelen mogelijk zwaardere ongeregelde heden in de toekomst hebben voorkomen. Zij die verwacht hadden dat een vrouwelijke regeringsleider een einde zou maken aan sociale onrust zijn wellicht teleurgesteld. Dit verwijst tevens naar het belangrijkste verschil tussen beide vrouwelijke regeringsleiders. Het beleid van Thatcher werd destijds door sommigen als noodzakelijk gezien, maar door velen als hard en onrechtvaardig er-

Europe (Amsterdam 2007).

57 Skjeie, 'Ending the Male Political Hegemony'.

58 Valen, 'The Storting Election of September 1985', 185.

59 N. Keilman, 'Over tijd en kinderen', *Facta* 6 (1999) 12-16, aldaar 13.

60 *Gender Equality in Norway*, 24, 27-29.

61 Keilman, 'Over tijd en kinderen'.

62 *Gender Equality in Norway*, 8.

Bezoek Margaret Thatcher aan Noorwegen 1986.

Bron: Gro Harlem Brundtland, *Madam Prime Minister. A Life in Power and Politics* (New York 2002)

varen. De receptie van het beleid van Brundtland was positiever: men vond het soms hard, maar zelden onrechtvaardig; met grote sociale onrust heeft ze dan ook niet te maken gehad.

De twee vrouwen, hoe verschillend ook, hebben elkaar tot op zekere hoogte als collega's erkend. Ze hebben elkaar een paar keer ontmoet en konden het tamelijk goed met elkaar vinden. Hun uiteenlopende visies over vraagstukken als nucleaire ontwapening, de Koude Oorlog, de economische crisis en de bevordering van de loopbanen van andere vrouwen, vormden echter een belemmering om echt vriendinnen te worden. Bij een bezoek van Margaret Thatcher aan Noorwegen herfst 1986 schreef de Britse krant *The Observer* over 'The Iron Lady Versus the Super Woman'.⁶⁴ Dat lijkt een goede typering om dit artikel mee te besluiten.

Anneke Ribberink is universitair docent politieke geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij promoveerde op een onderzoek naar de beginfase van de tweede feministische golf in Nederland en schrijft een groepsbiografie van enkele belangrijke vrouwelijke politieke leiders in het Westen na de Tweede Wereldoorlog.

63 Hennessy, *Prime Minister*, aldaar 435, 436.

64 Geciteerd in: Brundtland, *Madam Prime Minister*, 253.